

Carlo Bonomi, Nicholas Rand

Pszichoanalízis, nyelv és dekonstrukció Ábrahám Miklós és Török Mária munkásságában*

Carlo Bonomi írja: Török Mária, 1956-tól 1996-ig volt klinikai és kiképző analitikus Párizsban, New York-ban halt meg 1998. március 25-én. A többek közt a The New York Timesban, a londoni The Independentben és a Le Monde-ban megjelent nekrológok fölhlívták a figyelmet – a jórészt a néhai Ábrahám Miklóssal közösen írott – műveinek egyre növekvő hatására. 1998 nyarán interjút készítettem Nicholas Randdal, aki a francia irodalom professzora és a University of Wisconsin-Madison tudományos főmunkatársa, és legutóbb – Török Máriával együtt – a Kérdések Freudhoz: A pszichoanalízis titkos története (Questions for Freud: The Secret History of Psychoanalysis) című könyv szerzője. Nicholas Rand emellett a Judith Dupont által kezelt Ferenczi-gyűjtemény főtanácsadója, valamint Ábrahám Miklós és Török Mária szellemi és művészeti hagyatékának gondozója.

Carlo Bonomi: Az utóbbi néhány évben rengeteg szó esik a pszichoanalízis válságáról, ami viszont az USA-ban történik, azt legalábbis paradoxnak kell minősítenünk. Igaz, hogy a pszichoanalízis éppen azon pszichiátriai tanszékekről van eltűnőben, amelyeket elárasztott az orvosi pszichoanalízis az 1960-as években; az is tény azonban, hogy humán tanszékek és különösen az irodalmárok továbbra is a freudi nyelvet beszélik. Ennek a gyökeres változásnak nyilvánvaló bizonyítéka, hogy Frederick Crews, a Freud-cséplők önjelölt vezére,

* Eredeti megjelenés: Carlo Bonomi, Nicolas Rand: Psychoanalysis, Language and Deconstruction in the Work of Nicolas Abraham and Maria Torok. *Psychoanalysis and History*, 1999, 1(2):252-260.

maga is hajdani irodalmár. Tehát még a csatatér is átrendeződni látszik, minthogy a Freud ellen viselt „háború” új harcászati-technikai jellemzőket ölt magára. A Freud becsmérői által írott könyvek bestsellerek, úgyhogy az ember eltűnődhet, vajon mindez árt-e Freudnak egyáltalán. Lehet, hogy inkább a freudi környezet nagyobb változásának vagyunk tanúi, mintsem a pszichoanalízis egyszerű válságának. Ebben az új amerikai környezetben az egyik legfondorlatosabb aspektus a dekonstruktív irodalomkritika és maga a pszichoanalízis közötti kölcsönhatás volt. Minthogy Ön, Nicholas Rand abban az időben szerzett PhD fokozatot a Yale University-n, amikor az egész világon ez az intézmény jelentette a dekonstrukció epicentrumát – a Paul de Man 1983-ban bekövetkezett halálát megelőző években –, fölvezetné itt a helyzetet?

Nicholas Rand: A helyzet, amelyben a pszichoanalízis azokban a napokban a Yale-en találta magát, igazán magával ragadó volt. Nagyon sok híres embert érintett meg a pszichoanalízis, a legkülönbözőbb módokon. Először is, ott volt Shoshana Felman, aki később az amerikai akadémián a lacani pszichoanalízis legfőbb szószólója lett (történetesen nagyszerű tanár is volt); Geoffrey Hartman, egy képzeletgazdag kutató, aki a maga sajátos módján flörtölt a pszichoanalízissel; Harold Bloom, aki freudi elgondolásokra alapozva dolgozta ki az irodalmi hatások egyik alapvető elméletét; Peter Brooks, egy sokkal inkább klasszikus freudista kutató, akinek a narratológia területén voltak eredeti hozzájárulásai; és Peter Gay, mára a felvilágosodás vezető történésze, aki abban az időben fejezte be analitikus kiképzését a New England Institute of Psychoanalysis-ben, és talán már belekezdett kutatásaiba monumentális Freud biográfiájához.¹

És azután ott volt Jacques Derrida. Egy évben egyszer jött el, hogy tömbösített szemináriumokat vagy nyilvános előadásokat tartson. Roppant nagy hatása volt – nem csupán a végzős diákokra, hanem a tanárookra is. És első nyilvános előadásainak egyike (amit a Yale-en adott, és amit a New England Institute of Psychoanalysis-ben is megvitattak) az Ábrahám és Török *A Farkasember bűvös szava: egy kriptonímia* (*The Wolf Man's Magic Word: A Cryptonymy*) című könyvének eredeti francia kiadásához (1976) írott, közel hetven oldalas előszaváról szólt.

Végül, de nem utolsó sorban, nem szabad megfeledkeznünk Paul de Manról, az amerikai dekonstruktivizmus vezéregyéniségéről, aki azonban biztos távolságot tartott a pszichoanalízistől. Freud neve csupán egyszer fordul elő

¹ Peter Gay: *Freud. A Life for Our Time*. New York: W. W. Norton, 1988.

összes műveiben. Mégis, ami engem illet, nem térhetek ki az elől, hogy az értelmezés nyilvánvalóan freudi módszerét meglássam de Man könyveiben. Retorikai irodalom- és filozófiakritikájában de Man beszél a szöveg egy explicit irányulásáról, amit az „intenciónak” nevez, és egy implicit irányulásról, amit „nyelvnek” nevez. Rövidre fogva, a szövegek ennek a két szemben álló, egymást folytonosan csapdába ejtő tendenciának a harcmezejét jelenítik meg. Az eredmény az, hogy a szövegek, úgy tűnik, képtelenek egyetlen vagy egységes jelentésekké egybeolvadni. Mármint ez az olvasási mód azonos a Freudéval, amikor ez utóbbi az elvétéseket és magát a neurotikus tünetet elemzi: az elvétések megtörnek vagy megszakítják a szándékolt és/vagy tudatos jelentés áramlását. Tehát, még ha van is nyílt ellenállás a pszichoanalízissel szemben, annak értelmezési alapelvei (nyilvánvalóan) áthatják az olvasás különböző módszereit.

CB: Ábrahám és Török neve négy könyvhöz kötődik, amelyeket nyolc nyelvre fordítottak le; angolul máig három érhető el: *A Farkasember bűvös szava*; *A burok és a mag: a pszichoanalízis megújulásai (The Shell and the Kernel: Renewals of Psychoanalysis)*²; *Ritmusok: A műről; Műfordítás, és pszichoanalízis (Rhythms: Of the Work, Translation and Psychoanalysis)*. Ezeknek a könyveknek az eredeti francia kiadásai 1976 és 1986 között jelentek meg a Jacques Derrida által szerkesztett „Philosophy in Effect” sorozatban; növekvő sikerre tettek szert, különösen a humán tanszékek révén az USA-ban, Nagy Britanniában és a pszichoterapeuta szakmán belül Franciaországban és Németországban. A *The Shell and the Kernel*-t három évvel Ábrahám Miklós idő előtti halála után adták ki, 1975-ben.

Török Mária maga pár hónapja halt meg. A francia *Le Monde* napilapban leközölt nekrológból Élisabeth Roudinesco azt írta, hogy Ábrahám és Török alternatívát jelentettek Franciaországban Jacques Lacannal szemben. Minthogy Ön együtt dolgozott Törökkel az utóbbi húsz évben, abban a helyzetben van, hogy elmagyarázhatja Roudinesco véleményének lényegét. Érdekes volna a filozófia és a pszichoanalízis viszonyával kezdeni – e kettő összepárosítása ugyancsak jellemző Franciaországban. Idevágó esetként idézném azt a történeti rekonstrukciót, amit maga Roudinesco végzett el, csakúgy, mint Michael Borch-Jacobsen, hogy kihangsúlyozza Martin Heidegger munkásságának Lacanra gyakorolt döntő befolyását, minthogy az előbbi két párizsi filozófus, Alexandre

² Magyarul részletek: In: Erős Ferenc, Ritter Andrea (szerk.): *A megtalált nyelv*. Budapest: Új Mandátum, 2001, 62-94. és *Thalassa*, 1998, 2-3. 123-156. (A ford.)

Kojève és Alexandre Koyré tanításain keresztül szűrődött át az utóbbihoz. Miféle átjárás zajlott a filozófia és Ábrahám és Török munkássága között?

NR: Ez egy olyan időszak volt, amikor a párizsi filozófiában Edmund Husserl uralta a terepet. 1929-ben, a Sorbonne-on, Husserl megtartotta azokat az előadásokat, amiket „Karteziánus elmélkedések”-ként³ ismerünk. A többé-kevésbé fiatal tanárok és hallgatók egész sora fürdőzött ebben a légkörben: Sartre, Merleau-Ponty, Lévinas, Ricoeur, Jean Wahl, Alphonse de Waelhens és mások. Ábrahám 1938-ban érkezett Magyarországról, tizenkilenc évesen, hogy esztétikát és filozófiát tanuljon a Sorbonne-on, a husserli pezsgés közepette. Török, aki szintén magyar születésű, huszonegy évesen érkezett Párizsba, 1947-ben, hogy pszichológiát tanuljon. Az 1950-es évek végére fenomenológiai pszichoanalízis szemináriumokat vezettek közösen, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy összekapcsolják a freudi pszichoanalízist a husserli fenomenológiával. Ezeknek a szemináriumoknak az egyik legfőbb eredménye egy új szimbólumelmélet lett, amit a „Szimbólum, avagy túl a jelenségen” (1961)⁴ című – angolul mindmáig nem elérhető – műben terjesztettek ki. Ábrahám a szimbólumot egy múltbéli és mostanra-legyőzött katasztrófa olvasható jelenléteként definiálta. A szimbólumnak ez az újszerű elmélete azóta a legkülönbébb területeken mutatta meg hatékonyságát, különösen a filozófiában, a pszichoanalízisben és az irodalomtudományban.

CB: Milyen pszichoanalitikus képzésben részesült Ábrahám és Török?

NR: Mindketten tagjai voltak a freudista Société Psychanalytique de Paris-nak. Mindamellet aligha lehet azt mondani, hogy szívvel-lélekkel eljegyezték volna magukat a freudi ortodoxiával vagy magával ezzel az intézménnyel. Az 1950-es évek végétől olyan szerzőket részesítettek előnyben és emlegettek, akik akkoriban tabunak számítottak, úgymint Ferenczi Sándort és Melanie Kleint. A későbbiekben Ábrahám az intézményen belül obstrukció és rágalmazás tárgyává vált. Roudinesco bőven szolgál erről részletekkel a franciaországi pszichoanalízis történetéről szóló művében.

CB: Tulajdonképpen, ami Roudinescót illeti, már tisztáztuk az értékelését. Érdemes rámutatni a francia pszichoanalitikus kultúra egyik különlegességére, hogy rávilágítsunk azokra a különbségekre, amelyek Ábrahámot és Törököt

³ Magyarul: *Karteziánus elmélkedések*. Budapest: Atlantisz, 2000. (A ford.)

⁴ Nicolas Abraham, Maria Torok: Le symbole ou l’au-delà du phénomène. In: *L’écorce et le noyau*. Paris: Aubier, Montaigne, 1978. 25-77. (A ford.)

elvásztják Lacantól. Szem előtt kell tartanunk, hogy Freud munkásságának utolsó szakasza – amit a „halálösztön” és az úgynevezett strukturális elmélet uralt, és amelynek mindegyike döntőnek bizonyult a pszichoanalízis poszt-freudista fejlődésében, különösen az angolul beszélő világban – Franciaországban valóban sohasem vált igazán sikeressé. A halálösztön gondolata valóban megalapozta Melanie Klein munkásságában a tárgykapcsolat destruktív aspektusának elméletét, míg az én, az ösztön és a felettes-én strukturális elmélete az énpszichológiához vezetett; ez utóbbi a pszichés rendet és az alkalmazkodást részesítette előnyben, és hosszútávú sikerben volt része a második világháború után. Mindamellett a francia pszichoanalízisben sem a halálösztön, sem az alkalmazkodás elve nem játszott sohasem vezető szerepet, minthogy a franciák nagyon is hűségesek maradtak azokhoz a gondolatokhoz, amelyeket Freud az első metapszichológiájában dolgozott ki, és leginkább a vágy témájához kapcsolódtak. Tudjuk, mennyire központivá vált ez a gondolat Lacannál. Minthogy Ábrahám és Török munkásságában is döntő jelentőségű, érdemes lenne rávilágítania a két fölfogásmód különbségeire.

NR: Lacan elgondolásában a vágy struktúrája kettős; az elidegenedés egy sajátos formáján alapul: azon, hogy a gyermek azonosul az anyának a fallosz birtoklására irányuló vágyával, és ennek a vágnak az elfojtásán, ahogyan azt az „apa” neve és nem-e⁵ vagy incestus-tilalma előidézi. Ez a struktúra Lacannál a freudi Ödipusz-komplexus kiterjesztését jelenti. Mármint, Ábrahámmal és Törökkel magának a vágnak az ödipális struktúrája kérdőjeleződött meg, különösen a pszichoszexuális fejlődésben betöltött nukleáris státusát illetően. A vágy többé már nem a Másik Vágya (például az anyáé, Lacan fölfogásában), hanem – amennyiben használnunk kell ezt a kifejezést – „Vágy a Másikon keresztül”.

Ahogyan Lacan, úgy Ábrahám és Török is az anya-gyermek fúzió eszméjéből indulnak ki. Mindazonáltal, ők a gyermek részéről látnak egy természetes törekvést is arra, hogy az anyai duálunióból progresszíven kitörjön. A gyermekek ezért egy harmadik személyt – bármely felnőttet, kivéve az anyát – fognak igénybe venni ahhoz, hogy fölfedezzék önnön bimbózó vágyaikat. A szubjektum (örökké eltolódó) identitása mint olyan, ezekkel a föltörő vágyakkal összefüggésben alakul ki, csakúgy, mint a gyermek saját, ezek létezésével kapcsolatos, fokozatosan fölébredő tudatossága.

⁵ A franciában homonim: ‘le nom du pere’/‘le non du pere’.

Ábrahám és Török elgondolásában a gyermekek megteremtik a szeretet-tárgyaikat, mondhatni, önmaguk megismerésének lehetőségeiként. Ezek a szeretettárgyak a vágy közvetítőjeként működnek. Ebben az elgondolásban az apa nem kap tiltó szerepet; vagy, legalábbis, nem az apa lesz szükségszerűen az, aki gátat vet a vágy adott formáinak. Ábrahám és Török munkásságában a vágy elé tornyosuló akadályokat semmiféle rögzített vagy egyetemes elmélet nem meghatározza meg; az akadályokat teljesen egyéninek látják, amiket eset-specifikus alapon kell vizsgálni. A pszichoterapeuták az átvitel megértésén keresztül találják meg minden egyes páciens történetének egyedülállóságában és különösségében az érzelmi vagy szexuális kielégülés útjába gördült akadályokat, vagy, a legrosszabb esetben, éppenséggel a vágy eltemetését. Életet lehelni a vágyba és vágyat az életbe – ez az, dióhéjban, amit Ábrahám és Török a pszichoanalízis előtt álló feladatnak lát.

CB: Ez a nézet, számomra úgy tűnik, nem csupán a lacani nihilizmust kerüli meg, hanem az alkalmazkodás követelményét is, ami a második világháború óta a freudi ortodoxiát mindig is jellemezte. Meg szeretnék említeni itt néhány hasonlóságot és néhány különbséget más kortárs pszichoanalitikus áramlatokhoz képest. Az a gondolat, hogy a felnőtt közvetítő szerepet játszik a gyermek vágyainak és identitásának formálásában, számos elméletalkotó munkásságában megmutatkozik. Például Kohut selftárgy fogalma arra szolgál, hogy hangsúlyozza a szülők sajátos szerepét, és, analógia révén, az analízisét is; ezeket a tárgyakat a self fejlődésétől elválaszthatatlanul tapasztaljuk meg. Ez azért van így, mert ezeknek a tárgyaknak az empatikus reakciója egy teljesen koherens és folytonos self alakulásában nélkülözhetetlen narcisztikus támogatásként működik. Ugyanez vonatkozik többé-kevésbé Winnicottnak – az illúzió, a játék vagy a szeretettárgyakból származó haszon fogalmaiban kifejtett – leírására annak a zónának a jellemző vonásairól, amely az anyamellről a csecsemő szájáig terjed, éppígy igaz ez a (kleinista) analitikusok és pácienseik viszonyára. Ezek az elgondolások oly mértékben forradalmasították a pszichoanalitikus gyakorlatot, hogy előtérbe kerültek bizonyos terápiás tényezők és nem-kognitív funkciók, úgymint az empátia, a tükrözés, a tartás, stb. Ez az a fordulat, ahol a legtisztábban kitűnnek a különbségek Ábrahám és Török elgondolásaitól. Mert, míg Kohut és Winnicott követői a metapszichológia valóságos válságát robbantották ki az értelmezés föllágyításával és gyakorlatilag kiküszöbölésével a pszichoanalízis alapvető paradigmájaként, addig Ábrahám és Török sohasem fosztották meg alapvető szerepétől a nyelvet.

NR: Ez minden bizonnyal így van. Számomra úgy tűnik, hogy Ábrahám és Török elkerülték a „tisztán kognitív tényezők” és az „érzelmi tényezők” szétválasztásának csapdáját. A nyelv és az affektus között inkább intim és többretegű kapcsolatot, mintsem ellentétet föltételeznek. Először is, minden lelki jelenségben – a fantáziákban, a gesztusokban, az álmokban, a rajzokban, a szexualitás gyermeki elméleteiben, stb. – olvasható nyelvet látnak: pontosabban olyan nyelvet, ami magában hordozza az értelmezés vonzását. A lelki jelenségek tehát a mások – úgymint nevelők, barátok, házastárs, pszichoterapeuta, stb. – felé irányuló kommunikáció különféle eszközei lehetnek; arra ösztönzik őket, hogy megragadják az életre keltett jelentéseket. Ábrahám és Török gyakran utalnak a gyermek self-alkotó vágyának kezdetben névtelen természetére. Ezek a névtelen vágyak a verbalizálódás adekvát formáit keresik. Amint a vágyak nevet szereztek, és csakis akkor, akkor nyernek a gyermekek teljes uralmat saját affektusaik (szexuális vagy egyéb) fölött, éppúgy, ahogyan elnyerik a társadalmon belüli legitimitásuk érzését. Ez a folyamat lényegében a nyelv társas természete miatt mehet végbe. Következésképpen Ábrahám és Török a nyelvben a gyermek leghatékonyabb eszközét látják arra, hogy kitörjön az anyai duálunióból. Bipoláris voltában, ahogyan a gyermekek számára adott, a nyelv utal az anyai tudattalan mélységeire, és nyit arra a társas horizontra is, ami nem, vagy többé már nem az anya. Ábrahám és Török szerint a jelentések manipulálásának, a hazugságnak, a nyelvi teremtés minden formájában való megmerítkezésnek a képessége az, ami kialakítja és megerősíti a gyermek növekvő autonómiáját. Összegezve, Ábrahám és Török sohasem hagytak föl Freud fontosabb korai fölfedezéseinek hangsúlyozásával a nyelv olyan birodalmaiban, mint az álmértelmezés, a viccek, elvétések pszichoanalízise, stb. Elméletük a szimbólumról – amit olyan műveletnek látnak, amely szakadatlanul új jelentéseket teremt az elavult, elmerült, lehetetlen vagy mostantól már elérőtlenedett jelentések helyett vagy azokkal összefüggésben – közvetlen kiterjesztése Freud saját munkásságának a neurotikus tünetek természetéről: egy megértő értelmezést kereső expresszív nyelvről.

CB: Ábrahám és Török munkásságának egy másik fontos aspektusa rátalálásuk Ferenczire, Freud legközelebbi munkatársára, akit a pszichoanalitikus intézménye mégis száműzött. Ki tudná fejteni, hogyan és mikor találkozott Ábrahám és Török Ferenczivel?

NR: Ábrahám és Török az 1950-esévek vége felé olvasták Ferenczit, éppen abban a pillanatban, amikor fölszentelt Freud-életrajzában Ernest Jones azzal

vádolta Ferenczit, hogy paranoid személyiség volt egész szakmai pályafutása során. 1962-ben, szembeszállva a Ferenczi elleni mind személyes, mind pedig elméleti támadásokkal, Ábrahám irányította Ferenczi egyik könyvének első kiadását Franciaországban. A könyv *Thalassa: a szexuális élet eredetének pszichoanalízise*⁶ címmel jelent meg – az a könyv, amelynek a német és a magyar címe egyaránt *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében* volt.⁷ Ferenczi elgondolása – a föltételezett csapásokról, amelyek meg-megakasztják a szexualitás filogenetikus fejlődését – adta az alapvető lökést Ábrahámnak ahhoz, hogy kidolgozza a saját, új szimbólumelméletét. Ez az elmélet azt állítja, hogy a pszichoanalitikus és/vagy klinikai értelmezéshez nélkülözhetetlen – a testben, a gesztusokban, a neurotikus tünetekben vagy a nyelvhasználatban – az életveszélyes (lelki) csapások által szétszórt emléknymok olvasása, olvasása a hátrahagyott bizonyítékoknak.

Ezek a gondolatok rámutatnak egy második aspektusra is, ahol Ábrahám és Török közel állnak Ferenczi szellemiségéhez. Mindhárom szerző egyezik abban a törekvésében, hogy visszatérjen az újrakezdő Freudhoz (1890–1897), ahhoz az időszakhoz, amikor Josef Breuer oldalán a traumák természetére és a pszichoneurózisok létrejöttében és fejlődésében betöltött szerepét kutatta. Lényeges rámutatnunk mindamelllett, hogy míg Ferenczi valóban visszatért Freud munkásságának kezdeti szakaszához – olyannyira, hogy föl akarta éleszteni a korai csábításelméletet –, Ábrahám és Török éppen a trauma fogalmának kiterjesztését keresték. Az ő pszichoanalízis-változatukban a trauma problémája majdhogynem kizárólagossá vált, a gyermekkori csábítás mint olyan, ebben csak korlátozott szerepet kapott.

CB: Ennél a fordulathoz érdemes volna végiggondolni az „introjekciót”, Ferenczi egyik olyan elképzelését, ami kiindulópontként szolgált Ábrahámnak és Töröknek.

NR: Igen. Ferenczi számára az introjekció alapvetően a freudi áttétel-elmélet kiterjesztését jelentette. Ábrahámnál és Töröknél az introjekció fokozatosan kulcsként kezdett funkcionálni a lelki szerkezet megértéséhez. Az introjekciót a

⁶ Sándor Ferenczi: *Psychanalyse des origines de la vie sexuelle suivi de 'Masculin et féminin'*. Paris: Payot, 1969. (A ford.)

⁷ Az első magyar megjelenés (*a Bevezetés* dátuma: 1928): Budapest: Pantheon, é. n. (1929). Legújabbban: (1929. évi kiadása alapján) Budapest: Filum, 1997. A német kiadás címe viszont: *Versuch einer Genitaltheorie. Psychoanalytische Bibliothek XV*. Wien: Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1924. (A ford.)

szabad, zabolátlan önteremtés végtelen folyamatként definiálták. Ez az általános folyamat foglalta magába és/vagy helyettesítette számukra a freudi elmélet alap-komplexusait (az Ödipusz- és a kasztrációs komplexust, a péniszirigységet), és azonos területet fedett le a pszichoszexualitás gondolatával. Ábrahám és Török világában inkább azok az élmények lesznek alakító erejűek – akár például a vágy, az incesztus bármiféle gátlásának rovasára –, amelyeket ténylegesen képesek voltunk fölhalmozni, hogy biztosítsuk a vágy életképességét, azaz azok az élmények, amelyek megengedik, hogy életben tartsuk a hitet saját önteremtésünk szüntelen folyamatában. Ez az önteremtésre irányuló sajátos vágy magában foglalja a valakivel való állandó találkozást – a közvetlen érintésen keresztül, mint a maszturbációnál vagy közvetített viszonyokon keresztül, például a más gyerekekkel vagy felnőttekkel való barátságon, a genitális szerelmen, egy könyvön, egy festményen, egy szimfónián, egy pszichoterápiás kurzuson, stb., stb. keresztül. Ábrahám és Török a kapcsolatfelvétel ezen eszközei szüntelen keresésének az „introjektív ösztönkésztetés” nevet adták. Szerintük – a kifejezés pszichoanalitikus értelmében – más ösztönkésztetések nincsenek.

CB: Összegezve, a pszichopatológia egésze megérthető az introjekció hányattatásainak és akadályoztatásainak jegyében. Föl tudná röviden sorolni az Ábrahám és Török által bevezetett klinikai újításokat?

NR: Valóban számos fogalom van, ami a pszichoterápia világában megalapozza Ábrahám és Török márkanevét. És a pszichoterápia szó hangsúlyozásával azt jelezném, hogy törekvésük ugyanolyan hasznosnak bizonyult a pszichiátriában, mint a nem-pszichoanalitikus pszichoterápia különböző formáiban. 1959 és 1975 között Ábrahámot és Törököt a következők foglalkoztatták: 1) a „családi titkok”, „fantomelmélet” elnevezéssel, azaz a föl nem fedett és szégyenletes családtörténet, ami a mit sem sejtő leszármazottakra maradt; 2) a „lehetetlen elgyászolás”, amit a gyász betegségének is hívnak, azaz egy olyan szeretettárgy elvesztésének lehetetlensége vagy elszenvedése, akivel meg nem engedett vagy el nem mondható idillt éltek át; 3) a titkolt elidegenítés, vagy az idegen „bekebelezése” önmagába, részleges vagy teljes azonosuláson keresztül (ez megjelenhet a bipoláris pszichózisban és melankóliában vagy az áttételi pszichoanalitikus kapcsolatban, amelyben az analitikus eltolt vagy erőszakolt értelmezései olyan idegen testekként kezdetnek működni, amiket a beteg képtelen asszimilálni); 4) a „kripta”, egy kimondhatatlan, de beteljesedett vágy titkos és eleven eltemetése. Meg kell jegyezni, hogy mindezen

fölfedezésekben Ábrahám és Török az egyéneket egy csoport-alapú topográfia részeként szemlélték. Bármilyen is ez az alakzat – egy visszajáró családi titok, egy idegen beépülése a lelkébe, egy szeretett személy miatt érzett lehetetlen, föltárhatatlan bánat vagy a gyermekek mindig-megújuló törekvése arra, hogy megszabaduljanak az anyával való duálunióból –, Ábrahám és Török mindig visszatér ahhoz a gondolathoz, hogy az egyén mint olyan csupán virtuális létezéssel bír, minthogy pszichoanalitikus nézőpontból már része vagy parcellája egy családi topográfiának és egyszersmind a társadalminak is.

CB: Az egyén föloldódása nekem Jacques Derridát juttatja eszembe. Beszélne most Derrida viszonyáról Ábrahámhoz és Törökhöz? Közel hetven oldalnyi bevezető anyag a *A Farkasember bűvös szava* francia kiadásához napjaink egyik – hacsak nem a – legnagyobb filozófusától meglehetősen jelentőségteli. Hogyan találkoztak, és mennyire kapcsolódik össze e két munkásság?

NR: 1959-ben, Cerisy-La-Salle-ban (a francia értelmiségiek rangos találkozóhelyén), egy fiatal Jacques Derrida találkozott Ábrahám Miklóssal, ahol az a pszichoanalízis és a fenomenológia lehetséges kapcsolatairól tartott előadást. Csaknem azonnal mély barátság kerekedett köztük, s ez Ábrahám 1975-ben bekövetkezett haláláig tartott. A két életmű viszonya személyesen némiképpen kényes kérdés számomra, mert az, ahogyan azt *A Farkasember bűvös szava* amerikai kiadásában jellemeztem, elméleti félreértéshez vezetett, amit őszintén sajnálok. Lévé, hogy Ábrahám a pszichoanalitikus intézményén belül elszigeteltséget élt át, nyilvánvaló, hogy világsikeréhez hozzájárult Derrida szívbeli, szellemi baráti hozzáállása Ábrahám posztumusz művéhez. Derrida előszava *A Farkasember* könyvhöz abból az autentikus fölismerésből eredeztethető, hogy Ábrahám és Török munkássága óriási jelentőséggel bír mind a filozófia, mind a pszichoanalízis számára. Derrida följárlott egy jelentős bevezetőt Ábrahám általam angolra lefordított kulcstanulmányához, *A burok és a maghoz* (Abraham and Torok, 1994) is, 1978-ban.⁸

Ami a két életmű közötti kapcsolatot illeti, ma a következőket mondhatom. Derrida fő törekvése az volt, hogy bemutassa, a nyugati filozófia történetében – és általában is – létezett egy szándék a szisztematizálásra; egyfajta zsarnokság, amit olyan fogalmak uraltak, mint az Isten, az egység, a teljesség, a jelenlét, az

⁸ Lásd Jacques Derrida: An Introduction to the Translation of „The *Shell* and the Kernel” by Nicolas Abraham. *Diacritics*, Spring 1979, 9(1):4-12. (A ford.)

igazság, az azonosság, az eredet, stb. Ugyanakkor – és ebben áll Derrida igazán eredeti értelmezési megközelítése – a nagy filozófiai és irodalmi művek magukban hordják a rendezetlenséghez és szervezetlenséghez vezető eljárásokat is. A rendezetlenség ezen eljárásai lehetnek nyelvek, szemantikusak vagy strukturálisak. Bármely esetben a filozófia hagyományos alapjainak összeomlásához vezetnek. A filozófia, úgy tűnik, ma egy új birodalomba lépett át, olyanba, amelyben bármiféle törekvés az igazság vagy a stabilitás megteremtésére, beleütközik saját elhalálózásának ármányos szükségességébe.

Fontos itt megjegyezni, hogy Ábrahám már 1967-ben azt állította, hogy a filozófia nem lesz képes Derrida alapvető kritikáját béklyóba verni. Mégis lehetetlen azzal érvelni, hogy Ábrahám és Török ugyanazon az úton haladtak vagy ugyanazon megoldásokat keresték, mint Derrida. A *Szimbólum, avagy túl a jelenségen* (1961) című esszéjében Ábrahám először – és felejtethetetlenül – határozta meg úgy a Létet, mint ami *a létezés lehetetlenségéből* ered, azaz, mint azon akadályok többé-kevésbé sikeres szimbolikus legyőzését, amelyekkel a létezésre tett kísérleteink során találkozunk. Ábrahám eredendő premisszája tehát éppen a létezés dezintegrációjától való rettegés. A dezintegrációtól való rettegést szimbolikus műveletek ellensúlyozzák, amelyek létrehozzák, még ha csak ideiglenesen is, a létezés valamiféle lehetőségét; továbbá, a szimbolikus törekvés a létezésre magában hordozza a nem-léttől való rettegésből születésének olvasható nyomait. Ábrahám és Török egész klinikai munkássága annak a dezintegrációnak a problémájából származik, ami a „nem-léttől” való rettegés ellenére megérkezik a létezés sugárútjaira. A pszichoanalízis célja a szerzők szemében az, hogy megtalálja a páciens vagy egy család létre-törésének útjába zúdult akadályok egyéni eredetét.

Itt érünk el oda, ahol a két gondolat közötti különbségek a legjobban kiélezhetők. Derrida egy, a nyugati gondolkodásban dúló harcot lát a Kezdet – nagybetűvel – és a Kezdet fölforgatása között; Ábrahám és Török a nagybetűs Kezdetet egy funkcionálisan még fiktív fogalomként határozzák meg, mint a matematikában a zérót, és kizárólag azokkal az egyedi és egyéni eredetekkel foglalkoztak, amelyek közvetítenek lét és nemlét között.

Hárs György Péter fordítása

HIVATKOZÁSOK

ABRAHAM, NICOLAS (1995). *Rhythms: Of the Work, Translation and Psychoanalysis*. Ed. with a postscript by Nicholas Rand and Maria Torok. Palo Alto, CA: Stanford University Press.

ABRAHAM, NICOLAS – TOROK, MARIA (1986). *The Wolf Man's Magic Word: A Cryptonymy. Preceded by 'Fors' by Jacques Derrida, trans. with an introduction by Nicholas Rand*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

ABRAHAM, NICOLAS – TOROK, MARIA (1994). *The Shell and the Kernel: Renewals of Psychoanalysis vol. 1*. Ed. and trans. with an introduction by Nicholas Rand. Chicago: University of Chicago Press.

RAND, NICHOLAS – TOROK, MARIA (1997). *Questions for Freud: The Secret History of Psychoanalysis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

* * *